

2. Галабурда Н.К. Методология институционализма: осознание категориального аппарата / Н.К. Галабурда // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. – 2008 – Вип. 34-1. – С. 24-30.
3. Гохберг О.Ю. Институалізація як передумова конкурентоспроможності рекламного бізнесу / О.Ю. Гохберг // Торговля і ринок України. – 2010. – № 30. – С. 281-288.
4. Гриценко А.А. Институциональный империализм и его роль в развитии экономической теории / Гриценко А.А. // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. – 2008 – Вип. 34-1. – С. 46-48.
5. Гриценко Е.А. Качество институтов: методологические подходы к исследованию / Е.А. Гриценко // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. – 2008 – Вип. 34-1. – С. 56-61.
6. Дефорж С.Ю. Актуальные проблемы институализации транзитивной экономики / С.Ю. Джурик, А.Н. Клочко // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. – 2008. – Вип. 34-1. – С. 112-115.
7. Фомина Ю.А. Традиционный институционализм и неинституционализм – объединение методологических позиций / Ю.А. Фомина // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. – 2008 – Вип. 34-1. – С. 61-67.

37.014.25:58.3.331

*Куценко В.І., д.е.н., професор,
ДУ «Інститут економіки природокористування
та сталого розвитку НАН України»,
Гаращук О.В., к.е.н., доцент,
Управління контролю за діяльністю вищих навчальних закладів
та дотримання державних стандартів*

ЯКІСНА ОСВІТА – ЗАПОРУКА ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ ТА РОЗВИТКУ

Розвиток економіки в сучасних умовах потребує нової системи відтворення та оновлення перш за все професійної еліти. Для цього має бути резерв кадрів-професіоналів. Основними критеріями, що ставляться до фахівця в ринкових умовах, – це успішність їх діяльності, управлінські дані, здатність стратегічно мислити, володіти відповідними компетенціями тощо. Підвищення професійної та управлінської компетенції передбачає не лише високоякісну підготовку, але і перепідготовку кадрів. Світовий досвід свідчить, що освіта – це один з найбільш активних факторів, здатних впливати на модернізаційні процеси, що відбуваються в суспільстві, на розвиток людини. Проблеми впливу освіти на економічні процеси досліджували П. Бурдье, П. Друкер, Р. Інглехарт, Дж. Коулман, С. Мочерний, С. Хантингтон, Л. Харрісон та багато інших. Проте в наукових розробках ще недостатньо уваги приділено питанням впливу освіти на забезпечення зростання економіки в сучасних умовах та її подальший розвиток.

Тому метою нашого дослідження є пошук шляхів підвищення впливу освіти на прискорення процесу економічного зростання та перспективи розвитку економіки.

У забезпеченні економічного зростання важлива роль відводиться освіті, яка впливає на всі процеси, що відбуваються в суспільстві. В сучасних умовах модернізація економіки пов'язана з формуванням високоінтелектуальної і високотехнологічної праці. Як показали результати наших досліджень, існує прямий зв'язок характеру праці, інтелектуальних і культурних запитів, а також способу життя. Особливо тісним є цей зв'язок в умовах постіндустріальної економіки, економіки знань. Формування та розвиток останньої залежить від якісних параметрів загальноосвітньої і професійної підготовки працівників. Тож не дивно, що економічне зростання пов'язано з:

- розвитком науки та наукових галузей;
- реіндустріалізацією економіки на основі інноваційних і нових технологій;
- переходом економіки на новий рівень ринкових відносин і відносин власності.

Всі ці складові також пов'язані між собою. Постіндустріальна економіка взаємодіє з соціально-культурним буттям, залежить від якості загальноосвітньої та професійної підготовки працівників. Домінуюча в такій економіці соціально-професійна структура робочої сили визначає риси способу життя, рівень добробуту, спектр споживчих послуг, ціннісні позиції. Тобто в сучасному суспільстві стають реальністю виміри економіки в категоріях освіти (розвиток людини, інтелектуальний потенціал суспільства, творчість, інновації).

Освіті належить виконання такої її важливої місії як підготовка кадрів у відповідності з реальними потребами. Економічне зростання має бути зорієнтовано не лише на розвиток науки, інформаційних технологій, а і на забезпечення пріоритетного розвитку тих сфер економічної

діяльності, що мають конкурентні переваги у світовій економіці, високий ступінь внутрішньої інтеграції вітчизняної економіки, направлені на створення потужного національного ринку як фундаментальної економічної основи для задоволення і закріплення певних ніш. Це потребує вивчення досвіду модернізації економіки, забезпечення її зростання, місця і ролі освіти у цьому процесі в інших країнах. Дані багатьох розвинутих країн свідчать, що поки що стан розвитку освіти в Україні у контексті цих вимог ще не відповідає сучасним потребам. Відомо, що одним із показників розвитку освіти в будь-якій країні є число років навчання. Україна за цим показником ще відстає від розвинутих країн Європи. Рівень освіти в Індексі людського капіталу, як відомо, розглядається через індекс грамотності населення старше 15 років (в %) і загальний показник тих, що навчаються в різних навчальних закладах (в %). Нині в Україні, скажімо, охоплення освітою дітей шкільного віку для здобуття повної загальної середньої освіти складає майже 99%, у тому числі, у загальноосвітніх навчальних закладах усіх ступенів – 88,3%, у професійно-технічних навчальних закладах – 4,7% [15, с. 90].

Важливим показником розвитку освіти у світі є також охоплення населення відповідного віку вищою освітою. Цей показник є особливо високим у скандинавських країнах. Так, у Норвегії він складає 80%, Швеції – 82%, Фінляндії – 93% [16, с. 127–129]. У цих країнах вища освіта стала практично загальною. В Україні ця ланка освіти також розвивається швидкими темпами. Якщо у 1995/96 навчальному році на 10 тис. населення кількість студентів вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації складала 180, то в 2010/11 – 465 (рис. 1).

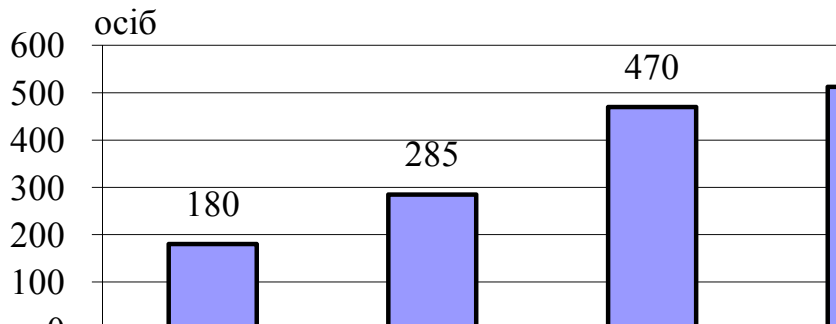

Рис. 1. Динаміка чисельності студентів у розрахунку на 10 тис. Населення

Динаміка чисельності студентів у цілому і на 10 тис. населення, у тому числі, – це кількісні параметри, які не свідчать про якість підготовки кадрів. На останню впливають перш за все державні фінансові витрати, що виділяються на розвиток даної галузі (рис. 2).

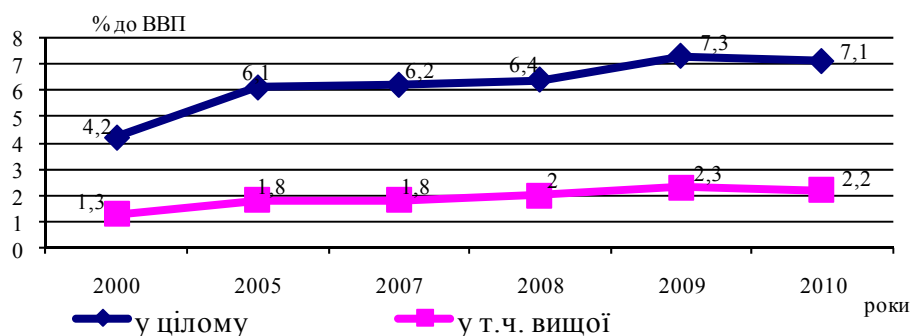

Рис. 2. Динаміка видатків на освіту, у % до ВВП

У розвинутих країнах Європи фінансування освіти досягає 9% до ВВП. Світ визнає, що хороша освіта не може бути дешевою. Законом же України «Про освіту» передбачається на цю сферу економічної діяльності виділяти не менше 10% ВВП. Однак протягом багатьох десятиліть цього показника не було забезпечено, що, безперечно, негативно позначається і на загальних показниках рівня освіти в Україні (табл. 1) [2, с.18].

Таблиця 1

Рівень освіти в Україні та ряді країн Європи, %

Країна	Постдипломна	Вища закінчена і незакінчена	Середня спеціальна	Середня повна	Незакінчена середня	Не навчаються
Норвегія	1,3	35,3	7,4	41	14,7	0,3
Швеція	1,2	33,4	-	38,5	25	1,9
Великобританія	1,2	30,9	12,2	13	42,6	0
Німеччина	1,6	30,4	11,5	44,2	12,1	0,2
Франція	0,7	29,5	0,6	36,9	28	4,3
Бельгія	1,1	29,3	2,2	35	31,2	1,3
Данія	0,5	29,3	10,3	38,3	21,3	0,4
Росія	0,3	28,6	27,7	27,1	15,6	0,1
Ізраїль	4,1	22,7	14,9	22,6	33,1	2,6
Польща	0,3	16,6	5	28,9	46,9	2,4
Болгарія	0,9	13,4	4,7	49	29,9	2,2
Чехія	1,5	8,6	1,9	73,8	14,2	-
Україна	-	24	33	25	15	3

Як видно з табл. 1, Україна відстає від європейських високорозвинутих країн за питомою вагою осіб з вищою освітою. Прикро, що наша держава є серед вищезазначених країн з високим показником тих, хто не навчається. У Росії, приміром, цей показник у 30 разів є меншим, ніж у нас.

Останнім часом у пресі, навіть серед фахівців-освітян, можна почути твердження, що українськими вищими навчальними закладами занадто багато здійснюється підготовка економістів. Проте, порівнюючи ці показники з іншими країнами, не можна погодитись із цим твердженням (табл. 2) [2, с.19].

Як видно із табл. 2, серед фахівців економісти в Україні складають 12%, тоді як, скажімо, в Німеччині цей показник досягає 18%, в Словенії – 20, у Хорватії – 22%. А ці країни, як свідчить офіційна статистика, мають більш високі макроекономічні показники розвитку, ніж Україна. Життєвий рівень населення в цих країнах суттєво вищий, ніж він є в нашій країні. Все це дає підстави стверджувати, що ніякого „перевиробництва” економістів українські вищі навчальні заклади не здійснюють. Разом із тим, слід відмітити, що нині, на жаль, ніхто не може сказати, скільки ж нам реально потрібно спеціалістів.

Таблиця 2

Основні групи населення у відповідності з їх професійною підготовкою в Україні та ряді країн, %

Країна	Загальна освіта без професійної підготовки	Технічна чи інженерна	Економічна	Природничі науки, математика, фізика	Медична	Освіта у сфері послуг і побутового обслуговування
Німеччина	7	28	18	4	9	12
Чехія	15	26	16	1	5	15
Польща	37	25	11	2	3	6
Росія	32	25	9	1	5	7
Болгарія	47	22	8	2	4	3
Норвегія	22	22	13	4	13	3
Словенія	33	20	20	3	4	5
Фінляндія	29	21	11	2	10	9
Швеція	18	20	14	6	11	3
Франція	28	17	17	5	8	5
Хорватія	17	21	22	2	4	10
Україна	18	25	12	1	6	13

У багатьох навчальних закладах підготовка кадрів, у тому числі й економістів, здійснюється на застарілих технологіях, що не дозволяють студенту отримати необхідні вміння та навички для сучасного виробництва. Тож не дивно, що окремі підприємства стали залучати для свого виробництва не випускників вітчизняних вишів, а спеціалістів із інших країн. Значна частина роботодавців відмічає, що випускники українських ВНЗ мають також низьку готовність до самостійної роботи. І це тоді, коли нові, оснащені передовою технікою підприємства відчувають гостру нестачу працівників

високої кваліфікації, зокрема інженерів. До цього часу відносини багатьох підприємств і навчальних закладів не відлагоджені.

Молодь сьогодні не вибирає інженерні професії, проте обирає вищу освіту, а не майбутню професію. Важливо відмітити, що і в Україні, як і в багатьох європейських країнах у цілому, чітко проглядається освітня динаміка: кожне наступне покоління помітно більш освічене, ніж їх батьки. Водночас спостерігається високий рівень позитивної залежності освіти дітей від освіти батьків. Разом із тим на розвиток освіти, зокрема вищої, великий вплив мають не лише батьки, а й власна держава, яка турбується про нарощування людського капіталу, про потреби розвитку економіки, про формування середнього класу. Особливо це відчувається у високорозвинених країнах із соціально-орієнтованою економікою. Результати такого підходу, приміром, у Норвегії є те, що середній клас тут досягає майже 90% населення. І в досягненні цього велику роль відіграв освітній рівень населення. Адже представники середнього класу, як правило, мають вищу освіту, успішно вирішують економічні, соціальні і виробничі проблеми за рахунок свого освітнього, професійного рівня, інтелектуального й людського капіталу.

Освітня галузь – одна з найбільш консервативних сфер економічної діяльності. Проте в умовах інформаційного суспільства змінюється ціль, завдання і функції даної галузі. Інноваційні технології все активніше впроваджуються в діяльність навчальних закладів. Зрозуміло, що основною функцією освітньої сфери є відтворення продуктивних сил, розвиток духовно-етичного потенціалу суспільства. Інформаційне суспільство передбачає формування творчої особистості, здатної самостійно мислити, генерувати оригінальні ідеї, приймати нестандартні рішення. А це може забезпечити лише високоосвічений працівник.

У підвищенні ролі освіти у розвитку продуктивних сил відіграв Всесвітній форум (Education World Forum) «Освіта задля економічного зростання», що відбувся у Лондоні у січні 2011 року. Для забезпечення цього освіта має постійно модернізуватись. Модернізація освіти – це не одномоментна дія, а тривалий процес, який має здійснюватись з урахуванням національних особливостей, що, в свою чергу, потребує немалих інвестицій. Досвід країн Європи, що розвивають економіку знань, свідчить, що інвестиції в освіту стають визначальними. Саме за рахунок підвищення рівня освіти розвинені країни отримують майже 50% національного продукту. Приміром, Македонія за останні роки інвестувала в інформатизацію освіти близько 30 млн. дол. Португалія (Проект Магеллан) створила 1500 інноваційних робочих місць, підготувала 30 тис. учителів. За останні 20 років в Естонії була розроблена і впроваджена в життя знаменита програма «Стрибок тигра», у результаті чого навички спілкування з комп'ютером поширились серед усіх верств суспільства.

Останнім часом в усіх ланках освіти активно впроваджуються інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ). Одним із показників останнього є індекс мережевої готовності. До рейтингу за цим показником у 2010 р. увійшло 138 країн. Наша держава у цьому рейтингу посіла не досить престижне – 90 місце. Разом із тим використання Інтернету як у світі в цілому, так і в Україні, зокрема, постійно зростає. Так, за даними компанії In Mind, за кількістю Internet-користувачів Україна посідає друге місце серед країн Центральної та Східної Європи. Прискоренню цього процесу має сприяти й реалізація державної програми «Сто відсотків» на період до 2015 року, метою якої є впровадження у навчально-виховний процес усіх загальноосвітніх навчальних закладів інформаційно-комунікаційних технологій, забезпечення стовідсоткового підключення загальноосвітніх шкіл до глобальних інформаційних ресурсів. Для успішної реалізації Державна програма передбачає необхідність укомплектування навчальних закладів відповідними кадрами, які мають володіти:

- інформаційною компетентністю, новими інформаційними технологіями;
- мовною компетентністю, вільно володіти кількома європейськими мовами;
- адаптивною компетентністю, що допомагає кожному педагогу адаптуватись до сучасних реалій;
- комунікативною компетентністю;
- здатністю вчитись протягом усього життя. Адже сьогодні знання примножуються з такою швидкістю, що ніхто не може претендувати на те, наче все знає. Саме тому останнім часом активно впроваджується в життя принцип «навчання впродовж усього життя».

З реалізацією останнього тісно пов'язане і подальше підвищення якості освіти. Останнім часом, як зазначалось вище, якість знань знизилась. Багато учнів і студентів мають низький рівень знань. Система освіти не може ефективно надавати учням навички у галузі вирішення виробничих, суспільних проблем. Це підтверджують фахівці Європейського банку реконструкції та розвитку і Світового банку (BEEPS). За їх даними, більше 40% компаній скаржаться на дефіцит кваліфікованих

кадрів, водночас назвавши рівень освіти й кваліфікації працівників основною перешкодою їх діяльності. Зниження якості освіти зумовлено багатьма чинниками. Серед останніх можна виділити:

фінансування освіти тривалий час здійснюється без урахування результатів навчання, без аналізу успішності учнів, працевлаштування випускників навчальних закладів;

недостатнє ресурсне забезпечення (і навчально-матеріальне і фінансове, і кадрове);

існуюча система управління в сфері освіти. Так, обмеження автономії та відповідальності за результати навчання призвело до зменшення стимулів щодо реформування освіти, до стійкої нестачі висококваліфікованих кадрів.

Тому сьогодні вкрай важливим є забезпечення суттєвого підвищення якості знань учнів, студентів, слухачів. Цьому має сприяти дотримання відповідних критеріїв системи рейтингового оцінювання діяльності загальноосвітніх навчальних закладів, до основних з яких віднесено:

матеріально-технічне та фінансове забезпечення навчально-виховного процесу;

інформаційне забезпечення навчально-виховного процесу;

забезпеченість загальноосвітніх навчальних закладів педагогічними працівниками;

формування учнівського контингенту;

науково-методична й дослідницька робота;

соціальний захист учасників навчально-виховного процесу;

навчальні та творчі досягнення учнів [10].

Зрозуміло, що без підвищення якості знань учнів загальноосвітніх навчальних закладів не можливо покращити і якість підготовки кадрів у вищих навчальних закладах. Окремі фахівці серед напрямів підвищення якості знань учнів рекомендують необхідність: створення шкільних рад за участю батьків і представників місцевої громади, які мають контролювати прийняття рішення; надавання школам права розробки та реалізації плану розвитку із зазначенням сильних і слабких сторін кожного навчального закладу; плану дій для покращення ситуації; застосування санкцій проти шкіл із низькими показниками ефективності та заохочення шкіл із високими показниками.

В останньому випадку під школою із високими показниками слід розуміти такий заклад, що забезпечує високі результати навчання всіх учнів, включаючи і представників меншин [10, с.5-6].

Підвищенню якості підготовки кадрів сприяє створення технопарків перш за все через посилення зв'язку освіти з наукою та виробництвом. В Україні діють спільні навчальні наукові центри на базі наукових установ національної академії наук України та вищих навчальних закладів. У їх числі науково-навчальний заклад «Економ освіта», створений на базі Інституту регіональних досліджень НАН України, Національного університету «Львівська політехніка» та Тернопільського державного економічного університету; навчально-науковий проект «Прогрес» на базі Чернігівського державного інституту економіки і управління спільно з Інститутом економіко-правових досліджень НАН України. Посиленню зв'язку освіти й науки сприяє й створення в інститутах НАН України кафедр провідних вітчизняних університетів.

Останнім часом формуються і так звані „дослідницькі університети”, що являють собою одну з прогресивних форм інтеграції науки та освіти. Такі заклади отримали розгалуження в усіх розвинутих країнах світу. Так, на початок XXI століття у США їх уже було 250, у Великій Британії – 73, у Німеччині – 70, в Іспанії – 41. Для останніх характерними є: тісний зв'язок навчання і досліджень на всіх етапах освітнього процесу; проведення крупних фундаментальних досліджень; конструктивна співпраця з бізнесом і налагодження комерціалізації результатів наукової діяльності, здійснюваної у просторі близькому до університетів, переважно у наукових парках; значно менша кількість студентів у розрахунку на одного викладача (6:1, тоді як звичайних процесів відношення становить 12:1); активна співпраця за світовими науково-дослідницькими організаціями; суттєвий вплив цих вищих навчальних закладів на соціально-економічний розвиток країни, регіону.

В Україні статус дослідницького університету мають близько півтора десятка вищих навчальних закладів. Це – Національний технічний університет України «КПІ», Національний університет «Львівська політехніка», Київський національний університет імені Т. Шевченка, Львівський національний університет імені І. Франка, Харківський Національний технічний університет України «ХПІ», Харківський національний університет імені В.А. Каразіна, Східноукраїнський національний університет імені В. Даля.

В Україні практикується і створення вищого навчального закладу на базі інститутів НАН України. Так, на базі Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України створено навчальний заклад, де здійснюється підготовка висококваліфікованих юристів завдяки тісній взаємодії юридичної освіти та фундаментальних теоретичних досліджень у сфері права.

Разом із тим такі об'єднання позитивно впливають і на ресурсне забезпечення системи підготовки кадрів. Скажімо, функціонування технопарків позитивно впливає не лише на підвищення якості підготовки кадрів, а і на активізацію інноваційної діяльності в країні, сприяє наповненню бюджетів різного рівня (і навчальних закладів, і держави). Лише протягом 2000-2009 рр. обсяг реалізованої інноваційної продукції технопарків склав 12,17 млрд. грн. За час роботи технопарків до бюджетів і цільових фондів перераховано 1 млрд. грн. [13, с. 25-34]. Сучасне виробництво, розвиток економіки постійно висувають нові вимоги до персоналу, до підвищення освітнього його рівня, а перш за все до його якісних параметрів, тобто до професійно-ділових характеристик головної продуктивної сили виробництва. Все це вимагає підвищення якості знань. Висока якість знань має бути забезпечена в усіх освітніх ланках. Підвищення якості підготовки кадрів як передумови економічного зростання та розвитку – складний і багатоступінний процес, що включає науково обґрунтовані принципи і методи цієї роботи, забезпечення системного підходу, що дозволяє якісно вирішувати проблеми – забезпечення якісної освіти.

Література

1. Актуальні проблеми професійної орієнтації та професійного навчання населення // Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції – К., ІПК ДСЗУ – 2008. – 455 с.
2. Беляева Л.А. Образование в России и модернизация экономики / Л.А. Беляева // СОЦИС, 2011. – №12. – С. 18.
3. Буева Л.П. Человек, культура и образование в кризисном социуме / Л.П. Буева // Философия образования. – М.: Статистика, 1996. – С. 32-43.
4. Бутко М.П. Регіональна професійно-кваліфікаційна асиметрія в промисловому комплексі та шляхи вдосконалення взаємодії системи профтехосвіти з роботодавцями / М.П. Бутко // Проблема ефективного використання та професійно-технічної підготовки кадрів промислового сектору економіки України. – К.: РВПС України НАН України, 2008. – Т. 2. – С. 27-32.
5. Величко О.Г. Освіта і виробництво: час працювати разом / О.Г. Величко, Ю.С. Пройдак, В.І. Шатоха // Проблема ефективного використання та професійно-технічної підготовки кадрів промислового сектору економіки України. – К.: РВПС України НАН України, 2008. – Т. 2. – С. 221-226.
6. Взаємодія ринку праці та професійно-технічної освіти. Механізми створення Державних стандартів професійно-технічної освіти з конкретних професій: зб. мат., підгот. у рамках реалізації проекту «Підтримка реформи професійно-технічної освіти в Україні» / [В. Блой, М.М. Берізко, Ю. Вайс та ін.]. – К. 2006. – 276 с.
7. Гнибіденко І.Ф. Ринок освітніх послуг і ринок праці: взаємодія і вплив на професійне навчання та профорієнтацію населення / І.Ф. Гнибіденко // Ринок праці та зайнятість населення. – К.: ІПК ДСЗ України, 2008. – № 3(17). – С. 6-11.
8. Забродін Ю.М. Кадровий потенціал української економіки й проблеми розвитку людських ресурсів / Ю.М. Забродін // Суспільство й економіка. – 2007. – №8. – С. 19-24.
9. Забродін Ю.М. Кадровий потенціал української економіки й проблеми розвитку людських ресурсів / Ю.М. Забродін // Суспільство й економіка. – 2007. – № 8. – С. 19-24.
10. Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2011. – №36. – С. 5-6.
11. Капченко Р.Л. Освіта у формуванні робітничих кадрів для матеріально-виробничої сфери / Р.Л. Капченко // Економіка: проблеми теорії та практики. – Т. 1. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. – С. 67-74.
12. Капченко Р.Л. Соціальний інститут освіти у постіндустріальній Україні / Р.Л. Капченко // Економіка & Держава. – К.: ДКС центр, 2010. – С. 24-27.
13. Ляшенко В.І. Інтеграційні форми взаємодії в інноваційному ланцюжку: стан і перспективи розвитку України / В.І. Ляшенко, І.Ю. Підорищева // Економіка и управление. – 2011. – №5. – С. 25-34.
14. Освіта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
15. Охоплення освітою дітей шкільного віку за регіонами // Загальноосвітні навчальні заклади України на початок 2010/11 навчального року: [стат. бюл.]. – К.: Державний комітет статистики України, 2011. – С. 90.
16. Россия и страны – члены Европейского Союза – М.: Росстат, 2009. – С. 127-129.
17. Савченко В.А. Підвищення ефективності професійного навчання персоналу на промислових підприємствах / В.А. Савченко // Проблема ефективного використання та професійно-технічної підготовки кадрів промислового сектору економіки України. – К.: РВПС України НАН України, 2008. – Т.2. – С.266-274.
18. Советский энциклопедический словарь / Под ред. А.М. Прохорова. – М.: Сонет. Энциклопедия. – 1984. – С. 654.